

**НАЦИОНАЛНА УСТАНОВА
ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА И МУЗЕЈ – БИТОЛА**

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

БИТОЛА

2015

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ НА
Н.У. ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА И МУЗЕЈ – БИТОЛА**

Претседател на редакциски одбор:
Александар Литовски

Членови на редакциски одбор:
Лиљана Христова
Викторија Момева Алтипармаковска
Ристо Палигора
Зоран Алтипармаков

Технички секретар: Владо Ѓоревски

Превод на англиски: Силвана Петрова Насух
Лектор: Калиопи Бојчиновска
Печати: Херакли Битола
Тираж: 500

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

94(497.7)"18/19"(082)
930.85(497.7)(082)

ЗБОРНИК на трудови / [уредник Александар Литовски]. - Битола : НУ
Завод и Музеј Битола, 2015. - 195 стр. : илустр. ; 24 см

Фусноти кон текстот. - Summaries кон повеќето трудови. -
Библиографија кон повеќето трудови

ISBN 978-608-4754-05-3

а) Македонија - Историја - 19-20в. - Зборници б) Македонија -
Културна историја - Зборници
COBISS.MK-ID 99192586

Почитувани читатели!
Почитувани колеги!

„Зборникот на трудови“ на Националната установа Завод за заштита на спомениците на културата и музеј - Битола е стручно и научно списание кое има за цел на стручната и пошироката јавност да им презентира изворни материјали и нови сознанија, кои ќе бидат научно издржани и кои ќе ја збогатат ризницата од знаења во областите на кои се однесуваат.

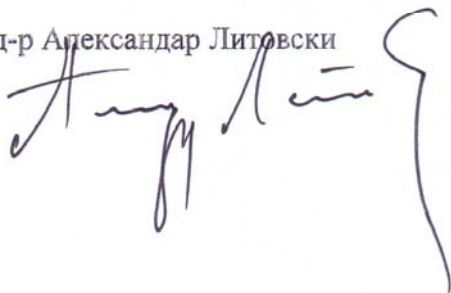
Со задоволство можеме да истакнеме дека пред вас се наоѓа новиот осумнаесетти број на ова наше списание и, како што ќе можете да забележите, во него се поместени осумнаесет прилози од наши колеги кои не се само од редот на вработените во НУ Завод за заштита на спомениците на културата и музеј - Битола, туку и колеги кои работат во различни научни и културни институции низ Република Македонија.

И во овој број на „Зборникот на трудови“ го зачувавме ликовно-графички лик на корицата, а на самиот крај, ги приложуваме инструкциите за авторите, со цел да информираме за тоа како треба технички да се подготвуваат статиите за нашиот Зборник. Со објавување и на овој осумнаесетти број од нашиот „Зборник на трудови“, се надеваме дека ќе ја поттикнеме заинтересираноста за идно учество на сите колеги од сродните стручни институции, како и од сите останати научни институции во Република Македонија, а кои работат на теми кои се во сферата на заштитата и презентацијата на движното и недвижното културно наследство, како и од музеологијата, историјата на уметност, етнологијата, фолклористиката, археологијата, историјата...

На крајот, повторно Ве информираме дека Редакцискиот одбор, а пред сè претседателот и техничкиот секретар, стојат на располагање во текот на целата година со цел да разјаснат евентуални нејаснотии и да ги прифатат испратените стручни трудови за наредниот број на „Зборник на трудови“.

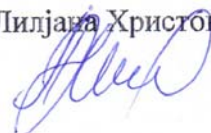
Претседател на Редакцискиот одбор

д-р Александар Литовски

Директор

Лилјана Христова

Содржина:

Георги Димовски

Учениците Евреи во битолските католички (француски) училишта.....7

Александар Литовски,

Последиците од убиството на Спасое Хаџи Поповиќ во Битола.....23

Роберто Трајковски,

Активноста на Третиот Рајх за организирање на месна самозаштита (милиција) во Западна Македонија во крајот на 1943 и првата половина на 1944 година.....37

Рубинчо Белчески,

Народен музеј - „Завод за заштита на спомениците на културата и музеј“ - Прилеп во весникот „Нова Македонија“.....46

Лидија Гурковска,

Дискусијата на Павел Шатев на седницата на Второто редовно заседание на Уставотворното собрание на НРМ од 25. 12. 1946 година.....60

Габриела Топузовска,

Активностите на Хигиенскиот завод за еридикација на маларијата во Македонија по Втората светска војна.....68

Александар Симоновски,

Активностите на Битолскиот областен народноослободителен одбор при организирањето на образованието и културата во Македонија во 1944 година.....77

Илија Василески,

Панко Брашнарлов - од истакнат национален борец до жртва на комунистичкиот режим.....87

Бранко Ѓоргиев,

Помалку познати револуционерни дејци од Струмица и Струмичко во времето на основањето на Македонската револуционерна организација до почетокот на Балканските војни (1893-1912/13).....93

Мери Стојанова, Традиционалната исхрана на населението во Преспа.....	106
Даница Цокиќ, Мултикултурниот аспект на народното градителство и неговото влијание на граѓанското општество во Браничевскиот регион.....	119
Милена Беновска–Сбкова, Културното наследство и политиката на сеќавањето во пограничниот регион на бугарскиот град Златоград.....	127
Оливера Макриејска, Примена на аналитички спектроскопски техники во истражувачките работи на иконата Свети Наум Охридски од црквата Свети Великомаченик Димитриј во Битола.....	139
Душко Цветанов, Можна убикација на Палеокастро (тврдина или населба), крај манастирот „Богородица Елеуса“ - с. Велјуса, Струмичко.....	153
Гоце Наумов, Слободан Стојкоски, Нови предисториски тумби во Пелагонија.....	167
Зоран Алтипармаков, Гордана Филиповска Лазаровска, Весна Калпаковска, Роберт Михајловски, Приказ на епиграфски споменик - Скочивирски натпис.....	180
Владо Ѓорески, Кратки размисли за балканскиот цртеж и графика или ламентот за вечниот очај (извадок од подолга студија).....	193
Марјан Иваноски, Димитар Љоровски Вамваковски, Еден документ за доселувањето на муслиманското население од Косово и Метохија, Црна Гора, Санџак и Босна и Херцеговина во Народна Република Македонија (1951-1956).....	206
Инструкции за авторите на прилози во "Зборник на трудови" на НУ Заводот за заштита на спомениците и музеј - Битола.....	215

UDC 329(=163.3) (497.742) "1893/1913"

Бранко ЃОРГИЕВ,¹

**ПОМАЛКУ ПОЗНАТИ РЕВОЛУЦИОНЕРНИ ДЕЈЦИ
ОД СТРУМИЦА И СТРУМИЧКО ВО ВРЕМЕТО ОД
ОСНОВАЊЕТО НА МАКЕДОНСКАТА
РЕВОЛУЦИОНЕРНА ОРГАНИЗАЦИЈА ДО
ПОЧЕТОКОТ НА БАЛКАНСКИТЕ ВОЈНИ
(1893 – 1912/13)**

***Апстракт:** Македонското револуционерно и националноослободително движење во периодот од 1893 до 1903 година, но и подоцна, зема значајно место во историјата на македонскиот народ. Тоа е еден од најбурните и најдраматичните периоди на македонскиот народ за слобода и за независна држава. Токму тогаш МРО успеала да го подигне и да го раздвижи македонското прашање и на меѓународен план, пред големите Европски сили. Во Македонското националреволуционерно движење учествувале голем број револуционерни дејци од Струмица и од струмичко. Дел од нив на македонската научна и поширока јавност и се доволно познати. Сепак, треба да се потенцира дека за некои револуционерни дејци од струмичко многу малку се знае иако нивниот придонес во Македонското револуционерно и ослободително движење може да се оцени како значаен и мошне важен. Во овој истражувачки труд нашето внимание е свртено токму кон дејноста на дел од помалку познатите револуционерни дејци од Струмица и од струмичко прикажани овде преку нивни елементарни биографски одредници.*

Клучни зборови: Македонија, струмички револуционери, Струмица, МРО.

По формирањето на Македонската револуционерна организација во Солун (23. 10. 1893) од страна на Иван Хаџи Николов, Даме Груев, Петар Поп Арсов, Христо Татарчев, Христо Батанџиев и Андон Димитров следувал период на забрзано проширување и формирање мрежа на револуционерни комитети низ целата територија на Македонија. Македонското револуционерно националослободително движење од крајот на XIX и почетокот на XX век зазема значајно место во историјата на македонскиот народ. Всушност, се смета дека тоа е еден од најбурните и најдраматичните периоди во поновата македонска историја. Во разгледуваниот период МРО израснала во респектабилна политичка, револуционерна и воена сила којашто во целост ги изразувала и ги застапувала интересите на македонското население за извојување политич-

¹ Бранко Ѓоргиев, кустос– историчар во НУ „Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј“– Струмица, адреса: “27 март” бр. 2 Струмица, адреса на живеење: „Панче Пешев“ бр. 58 Струмица, е-пошта: brane.gorgiev@gmail.com

ка слобода и автономија. Познато е дека Македонското револуционерно движење на историска сцена се појавило не само како израз на тешката и мошне сложена положба на македонското население во Османлиската Империја, туку и како одговор на опасноста Македонија територијално да биде распарчена и поделена од балканските државички Србија, Бугарија и Грција. За таа цел, веднаш по формирањето МРО ја издигнала девизата за единствена и неделива Македонија, односно за политичка автономија – принцип зад којшто се криеле повисоки цели за создавање самостојна и независна македонска држава.² Всушност, заложбите на РО почивале врз нејзината стратешка определба според која македонското прашање, по пат на револуција³, да го решаваат самите Македонци со што смислата за војна меѓу балканските народи за поделба на Македонија однапред била поништена и станувала беспредметна.⁴ Од друга страна, треба да се потенцира дека ваквите определби коишто нашле одраз и во уставно-статутарните акти на МРО претставувале неопходност и основен предуслов за зачувување на целостта на Македонија во услови на мошне сложено домашно и меѓународно општествено опкружување. Ваквите стратешки определби на МРО неминовно воделе кон остра конфронтација со великодржавните идеи на соседните балканските земји, како и со политичките интереси на големите европски сили коишто, воопшто, не воделе сметка за веќе афирмираните македонски интереси претставувани од страна на македонското ослободителното движење. Особено остра конфронтација се водела со црковно-просветните пропаганди на погоре споменатите соседни држави коишто инсталирале сопствени центри на пропагандна моќ на македонска почва. Нивна задача била обезбедување што повеќе „национални“ приврзаници. Сметале дека во поволен момент тие треба да послужат како внатрешни „национални“ сојузници, но и како оправдувачки фактор за нивните територијални претензии во Македонија.⁵ Затоа, не случајно, МРО странските црковно-просветни пропаганди ги оценила како „шовинистички... кои го расцепуваат и обесилуваат македонското...население во неговата борба против општиот непријател.“⁶ Ваквите тенденциозни национални програми спроведувани на македонска почва во голема мера биле поткрепувани и од политичкиот интерес на големите европски сили – посебно на Русија и Австро-Ун-

² Ванчо Ѓоргиев, Слобода или смрт, Скопје, 2003, 132.

³ Види: Устав на Тајната македонско-одринска револуционерна организација (1896), Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава, Том први, док. 228, Скопје, 1981, 331 – 333.

⁴ Манол Пандевски, Македонското ослободително дело во XIX и XX век, том петти, Скопје, 1986, 383; Владо Поповски, Судирот меѓу македонскиот и рускиот фактор по прашањето за формирање македонска држава од Берлинскиот конгрес до Балканските војни, Зборник на трудови: Македонија и руската политика на Балканот од Берлинскиот конгрес до Првата светска војна – материјали од македонско-рускиот научен собир одржан во Охрид на 27 и 28 септември 2004, МАНУ, Скопје, 2008, 45 - 46; и сл.

⁵ Ванчо Ѓоргиев, цитирано дело, 93.

⁶ Види: Устав на Тајната македонско-одринска револуционерна организација (1896) ,Чл. 2, Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава, 331.

гарија. Во прилог на ваквата констатација одат евидентираниите постапки и предлози на високите дипломатски претставници на големите сили,⁷ како и меѓународните договори склучувани по однос на интересите во Османлиската Империја.⁸ Во тој поглед, особено илустративен е тајниот договор склучен меѓу Русија и Австро-Унгарија во 1897 година кога било договорено дека на Балканот ќе се создаде уште само албанска држава, додека другите делови, меѓу кои и Македонија, ќе бидат поделени на балканските држави.⁹ На истражувачите ваквите сознанија им послужиле како основа за да констатираат дека не само големината туку и самото постоење на балканските држави исклучиво биле регулирани од интересите на големите сили, а во согласност со правилата на играта за рамнотежа на моќта итн.¹⁰

Во Струмица и во струмичко темелите на МРО ги поставил Гоце Делчев уште во 1895 година. Прв кој ги прифатил идеите на Македонската револуционерна организација бил учителот Стојан Ѓорѓев од с. Дабиље. Треба да се потенцира дека Организацијата мошне бргу се ширела не само во градот туку и по околните села, така што биле основани револуционерни комитети во повеќе населени места до крајот на 1895 година. Меѓу нив и во: Муртино, Робово, Моноспитово, Василево, Вељуса, Куклиш, Ново Село, Костурино, Попчево, Дабиље, Нивичино итн. Ваквиот брз успех на МРО на подрачјето на Струмица и струмичко се должело, пред сè, на нескршливиот борбен дух и на слободарските стремежи кои постоеле евидентно кај тамошното македонско население. Од досегашните истражувања познато е дека во струмичко дејствувале голем број револуционерни дејци коишто дале значаен придонес во работата на МРО. Во оваа прилика ќе ги споменеме: Стојан Ѓорѓиев, Доне Лазаров, Костадин Мазнејков, Костадин Самарџиев-Џемото, Славчо Кљамбов, Атанас Нивичански, Атанас Караманов, Мануш Турновски, Крсто Новоселски, Иван Илиев Ајдински, Ристоман Попчевски, Костадин Димков, Илија Маказлиев, Никола Казанџиев, Ѓеорѓи Грчев, Христо Бабамов, Димков Костадин, Илиев Ѓорѓи, Ковачев Мито, Томе Аџи Глигоров, Ѓеорѓи Аџи Котарев, Панде Кујумџиев, Глигор Манов, Тимо Бабамов, Христо Чернопеев и многумина други. Освен тоа, во работата на Револуционерната организација се вклучиле и повеќе жени учителки од градот или од околните села, како и од други македонски градови. Меѓу нив се и: Ленка Данева, Атина Бабамова, Фанија Николова, Јорданка Јанчева, Еванџија Алабашева, баба Фидана од село Моноспитово итн.¹¹

Струмичката околина со своите богати села расположени во плодородното струмичко поле и градот Струмица заземале важно место во целокупниот општествен, стопански, културен и црковен живот во османлиска Маке-

⁷ Владо Поповски, цитирана статија, 45 – 55.

⁸ Види: Македонија во меѓународните договори, Архив на Македонија, Скопје, 1994.

⁹ Владо Поповски, цитирана статија, 47.

¹⁰ Марија Тодорова, Замислувајќи го Балканот, Скопје, 2001, 249.

¹¹ Манол Пандевски и Ѓорѓи Стоев-Трнката, Струмица и Струмичко низ историјата, Струмица, 1969, 218.

донија. Административно околицата била уредена од турската држава како каза со седиште во Струмица. Во црковно – административен поглед градот бил седиште на Струмичката епархија, во која покрај Струмичката каза влегувале уште казите Радовишка, Тиквешка, Малешевска делови од Прилепска (12 села од Мариово), Гевгелиска и Дојранска. Исто така преку Струмичката околица воделе важни патишта (т.н. канали) за Организацијата кои воделе во внатрешноста на Македонија и преку кои се пренесувало не само најразличен материјал, писма, оружје и др., туку и вооружените чети коишто дејствувале на пошироката македонска територија.

Како што и погоре споменавме во Македонското национал-револуционерно движење учествувале голем број револуционерни дејци од Струмица и струмичко. Дел од нив на македонската научна и поширока јавност и се доволно познати. Сепак, за некои револуционерни дејци од струмичко многу малку се знае иако нивниот придонес во работата и дејноста на Македонското револуционерно и ослободително движење од крајот на XIX и почетокот на XX век, исто така, може да се оцени како значаен и мошне важен. Во овој истражувачки труд нашето внимание е свртено токму кон богатата и разновидна револуционерна дејност на дел од помалку познатите македонски дејци од Струмица и струмичко прикажани овде преку елементарни биографски одредници.

АНА РИСТОМАНОВА (1879 – 1969)

Ана Ристоманова е родена 1879 година во Ново Село, струмичко. Потекнува од револуционерно семејство, кое се приклучило мошне рано (во почетната фаза) во редовите на македонското револуционерно движење. За Организацијата извршувала курирска должност. Ги поврзувала селските месни организации (комитети) од подбеласичкиот и подогражденскиот регион. За потребите на ослободителното дело разнесувала оружје, писма, храна, облека, тутун и друг потребен и неопходен материјал без кој функционирањето на револуционерните чети било невозможно. Се омажила за Мито Ристоманов, деец на МРО. Неговото семејство, исто така, учествувало во повеќе револуционерни настани. Родителите на Мито (Трајко и Велика), важеле за едни од најдоверливите луѓе на Организацијата. Во нивната семејна куќа се одржувале советувања на кои истакнати раководители (Гоце Делчев и др.)

решавале најразлични проблеми поврзани со дејноста на ослободително движење во овој дел на Македонија. Курирот, Ана Ристоманова, доживеала длабока старост. Починала во Ново Село во 1969 година.

(Литература: Ванчо Ѓоргиев, Новоселските афери– провали во Струмичко 1901-1902 година, Зборник Струмица и Струмичко историја, култура и традиција, Струмица, 2008; Информација на Борис Ристоманов за организационата поставеност на МРО во Ново Село, Струмичко, запишале Васил Ѓоргиев и Емилија Петковска, (11. 06. 2011 год.), Материјали за дејноста на МРО во Струмица и Струмичко (1893-1908), Архива на историското одделение на Заводот за заштита на спомениците на културата и Музеј – Струмица.)

АТАНАС ЈОВЕВ – МУРТИНСКИ (1867 – 1942)

Атанас Јовев е роден 1867 година во селото Муртино, струмичко. Бил еден од поистакнатите селски раководители на МРО, какви што биле и: Васил Након (Дрвош), Алекса Иљашев (Попчево) Ѓорги Митушев (Три Води), Божин Ѓоргиев¹² (Барбарев), Миљко Витанов (Робово), Панде Филев Смиљков (Дабила), Атанас Галев, Доне Јуруков, Трајко Барбутов, Мите Манавски, Андон Попов¹³, Велко и Ристо Џолеви¹⁴ (Моноспитово) и повеќемина други дејци кои одиграле особено важна улога во животот на Организацијата во Струмица и струмичко.

Во неговиот дом во с. Муртино често престојувале раководители и дејци на Струмичкиот револуционерен округ, меѓу кои бил и војводата Христо Чернопеев. Откако османлиските власти присобрале информации за револуционерната активност на Атанас Јовев-Муртински, се создала реална можност и опасност за негово затворање и изведување пред османлиските судови.

¹² Божин Ѓоргиев бил делегат и на околинскиот Конгрес на автономистичката ВМРО, којшто се одржал 1923 година на планината Беласица.

¹³ Трајко Барбутов-Шерко, Мите Манавски и Андон Попов (сите од с. Моноспитово) поради нивната револуционерна ангажираност и во подоцнежната автономистичка ВМРО на Тодор Александров, во дваесеттите години од XX век, биле осудени на смрт од страна на српските власти и стрелани пред народот на извесно место меѓу градот Струмица и селото Дабила.

¹⁴ Ристо Џолев во 1923 година од српските власти е осуден на 8 (осум) години строг затвор. Окован во тешки пранги бил одведен во Нишкиот затвор.

За да се избегнат ваквите несакани последици месниот селски раководител на МРО извесно време бил принуден да го напушти родното место и Македонија, во која се вратил по Младотурската револуција (1908). Револуционерна дејност покажал и во периодот од почетокот на дваесеттите години од XX век кога дошло до возобновување на Внатрешната македонска револуционерна организација (ВМРО) под раководство на Тодор Александров. Починал во 1942 година.

(Литература: Илустрација Илинденъ, кн. 10 (140), год. XV, София, 1943; Манол Пандевски и Ѓорѓи Стоев – Трнката, Струмица и Струмичко низ историјата, Струмица, 1969; Информација за Атанас Јовев од Ванчо М. Попов, с. Муртино, Струмичко, запишала Емилија Петковска, Материјали за дејноста на МРО во Струмица и Струмичко (1893-1908), Архива на историското одделение на Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј - Струмица; Атанас Цолев, Спомени од минатото на мрачната историја за времето од почетокот на 1922 година до крајот на 1924 година за т.н. Горно-Џумајски македонски убиства, ракопис (машинопис), Архива на историското одделение на Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј - Струмица;)

БОЖИН Ѓ. БЕЛЕВ (1845 – 1920)

Божин Ѓ. Белев е роден 1845 година во Струмица. Потекнува од познато протестантско семејство. Уште како мошне младо момче покажувал љубопитност и интерес за школување. Тоа ќе биде причината младиот Божин да замине во Рилскиот манастир каде што се здобил со неопходна наобразба. Таму, престојувал кај некој монах кого што претходно го запознал во Струмица. Подоцна се вратил во родниот град и станал учител. Како Евангелски проповедник служел во повеќе места низ Македонија: Струмица, Моноспитово, Муртино, Вељуса, Кавадарци, Кукуш (Егејска Македонија), како и во Елешница (Разлошко) во Пиринска Македонија. Се оженил со Зујца Белева. Имал двајца синови Борис и Александар, како и ќерка по име Рајна. Во втората половина на деведесеттите години од XIX век, Божин Белев активно се вклучил во редовите на Македонската Револуционерна Организација (МРО). Нему, Организацијата му доделувала одговорни задачи и должности. Според некои укажувања струмичките протестанти-членови на МРО оставале впечаток со својата интелигенција и важеле за едни од најдобрите работници на Организацијата. При едно разнесување писма за Револуционерната организација Божин бил фатен и затворен од страна на османлиските власти. Во затворот жестоко го измачувале. Подоцна бил интерниран на две години во Цариград. По враќањето од интернација продолжил да му служи на револуционерното дело. Починал 1920 година во Струмица.

(Литература: Алексо Мартулков, Моето учество во револуционерните борби на Македонија, Скопје, 1954; Кристина и Михаил Цеков, 120 години Протестантизам во Струмица, Струмица, 2002; Информација на Виктор Белев за Божин Белев револуционерен деец од Струмица, запишале Васил Ѓоргиев-Лиќин и Емилија Петковска (28.4.2010 година), Материјали за дејноста на МРО во Струмица и Струмичко (1893 – 1908), Архива на историско одделение на Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј – Струмица)

ВАСИЛ Т. ЧОРЕВ
(1869 – 1930)

Васил Т. Чорев е роден во Струмица на 12 февруари 1869 година. По професија бил чевлар. Во редовите на МРО се приклучил уште од периодот на нејзините почетни активности на подрачјето на Струмица и струмичко. Извесно време бил и член на околинскиот комитет. Во чевларскиот дуќан на Васил, Организацијата складираше оружје и друг вид воена опрема. Истовремено служел и како место каде што времено се сокривале компромитираните припадници на ослободителното движење. Под обвинение дека е соработник на револуционерниот комитет бил осуден и интерниран во Анадолија (Мала Азија). Починал во 1930 година во Струмица.

(Литература: Ѓорѓи Сувариев, Записи и белешки (1957/59), ракопис, Архива на етнолошкото одделение при Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј – Струмица; Информација на Елиза Чорева Шулевска и Васил Чорев за револуционерниот деец Васил Т. Чорев од Струмица, Материјали за дејноста на МРО во Струмица и Струмичко (1893 – 1908), Архива на историското одделение на фонд: Материјали за дејноста на МРО во Струмица и Струмичко (1893 – 1908), Архива на историското одделение Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј – Струмица;)

МИЛОШ КАСАПЧЕТО (СТРУМИЧАНЧЕТО)

Милош Касапчето (Струмичанчето) во македонското ослободително и револуционерно дело си создал име на бестрашен и смел револуционерен деец кој го краселе мошне високи морални квалитети. Неговата лојалност и преданост кон слободарските стремежи и идеалите на МРО биле безмерни и достојни за секоја почит. Вистинскиот револуционерен лик Милош Касапчето имал можност да го покаже во текот на аферата која избувнала веднаш

по предавството и загинувањето на Иван Тодев (Бељал Чауш) во месец јуни 1905 година кај селото Едрениково. Смртта на војводата Иван Тодев за ослободителното дело, но и за населението во струмичко значело загуба којашто тешко можела да се надомести. По тој повод, членовите на окружниот комитет донеле одлука шпионот којшто го предал да биде фатен и казнет со бесење на јавно место (во месноста викана „Софилар“ во близина на Струмица). За реализација на таквиот потфат биле определени петмина смели револуционери од градот, кои веднаш заминале во селото Едрениково. По успешно изведената акција, петтемина егзекутори се упатиле кон определеното место за да го ликвидираат предавникот. Движејќи се по патот, вооружената група влегла во заседа поставена од Османлиската војска. Започнала жестока престрелка и бркотница во која настрадал еден војник. Фатениот шпион ја искористил ваквата состојба и веднаш со трчање се упатил кон војниците. По оваа битка и убиството на војникот избувнала афера што се заканувала да прерасне во вистинска провала од пошироки размери. Имено, истражните власти на самото место каде што се случила битката го пронашле тефтерот на Милош Касапчето (Струмичанчето). Поради тоа Милош бил фатен и затворен со обвинение дека бил соучесник во погоре споменатото убиството на османлискиот војник. Во текот на истрагата дошла до израз сета бруталност на затворските власти коишто применувале невидени жестокости и методи во обидот да извлечат признание дека токму тој ја водел четата што влегла во заседа и го убила војникот. И покрај тоа што истрагата не дала резултати (Милош ги издржал сите тортури и физички малтретирања) власта отворила судски процес во којшто единствен обвинет бил Милош Касапчето (Струмичанчето). Под обвинение дека бил курир на нелегална чета што го убила војникот Милош бил осуден на долгогодишна казна строг затвор. Со храброто држење на Милош Касапчето во текот на истрагата и судскиот процес било спречено избувнување афера – провала од пошироки размери којашто би имала последици и по револуционерното дело во Струмица и струмичко. Таквиот чин добива уште поголемо значење ако се има предвид фактот дека МРО по задушувачкото на Илинденското востание правела напори за консолидација на сопствените редови како и осмислување нови револуционерни методи за реализација на поставените цели во согласност со новонастанатите постилинденски услови за дејствување.

(Литература: Ангел Динев, Илинденска Епопеја, дел II, Скопје, 1949)

ПАНДЕ МАЗНЕЈКОВ
(1866 – 1952)

Панде Мазнејков е роден во 1866 година, од татко Ѓорѓи и мајка Параскева. Се школувал во Струмица. Го изучил и абацискиот занает. Во градот поседувал сопствена абациска работилница. Тој е братучед на популарниот струмички и радовишки војвода Коста Мазнејков. Се оженил со Зујца Кукутанова (1867 – 1937) учителка од Радовиш и борец во четата на војводата Коста Мазнејков, во која имало и други жени борци. Од нив европска слава стекнале подвизите на учителката Екатерина Зоица Иванова. Дури и Османлиите бегале од неа викајќи: „Бегајте, тука е жената востаник“. Нејзини фотографии објавиле речиси сите тогашни европски весници. Панде Мазнејков мошне рано бил вклучен во редовите на македонското ослободително движење. Активно учествувал и дал ценет придонес во револуционерните настани во Струмица и струмичко. Заради неговата револуционерна дејност, впрочем како и другите дејци од овие македонски краишта, често пати доаѓал во судир со османлиските власти. Така, во 1905 година властите случајно откриле дека бил учесник на револуционерен конгрес одржан истата година на планината Огражден во месноста викана „Црвено Поле“. По тој повод струмичкиот револуционерен деец бил осуден на 15 (петнаесет) години строг затвор итн. Во 1951 година Президиумот на Народното собрание на Народна Република Македонија му доделил Илинденска споменица во знак на признание за особени лични заслуги за Македонија и македонскиот народ. Починал 1952 година во Струмица.

(Литература: Ангел Динев, Илинденска епопеја, дел II, Скопје, 1949; група автори, Радовиш и Радовишко, Радовиш, 1984; Информација на Томе Мазнејков за дејноста на револуционерните дејци од Струмица Панде и Коста Мазнејкови, запишале Васил Ѓорѓиев и Емилија Петковска на 30. 04. 2010 година, Материјали за дејноста на МРО во Струмица и Струмичко (1893 – 1908), Архива на историското одделение на Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј– Струмица;)

ТОМО ПЕТРОВ ЉАТЕВ И ХРИСТО ЈАНЧЕВ

Томо Петров Љатев (1880) и Христо Јанчев (1879) се родени во с. Боријево, струмичко. Од најрано детство биле неразделни другари. Судбината сакала во ист ден да ги положат животите за слободата на Македонија. И двајцата на мошне млада возраст ги прифатиле идеите на Македонската револуционерна организација и тоа уште при првото доаѓање на Гоце Делчев во Струмица и струмичко (1894/95). Во 1897 година учествувале во познатата акција за грабнување (заради откуп) на Назл'м-бег организирана и предводена од Гоце Делчев. Со него учествувале и во други акции во струмичко. По из-

бунувањето на аферата што започнала во с. Бориево во 1902 година Томо Петров и Христо Јанчев својот револуционерен пат го продолжиле во четата на војводата Христо Чернопеев. Во споменатата афера бил уапсен и таткото на Томо, Петре Љатев како и многумина селани од повеќе населени места во струмичко како што се: Нивичино, Босилово, Моноспитово, Попчево, Куклиш, Дабиле, Белотино, Муртино, Вељуса, Пиперево, Робово, Водоча, Дрвош, Барабарево, С'чево итн. Тогаш, настрадало и Ново Село чиешто население било подложено на измачувања по наредба на озогласениот струмички кајмакам познат под името Црната Брада.

Во 1903 година, четата на Христо Чернопеев учествувала во познатите и мошне жестоки судири на вооружените чети на МРО со Османлиската војска на планината Плачковица. При една таква ожесточена битка кај месноста „Маркова Скала“ на величествениот врв Голем Готен, Томо Петров Љатев (23) и Христо Јанчев (24) ги дале своите млади животи за слободата на Македонија.

(Литература: Илустрација Илинден, година XV, книга 3(143), Софија, март, 1943; Манол Пандевски и Ѓорѓи Стоев-Трнката, Струмица и Струмичко низ историјата, Струмица, 1969; група автори, Радовиш и Радовишко, Радовиш, 1984; Ангел Динев, Илинденската епопеја, книга прва, Скопје, 1987; Ванчо Ѓоргиев, Слобода или смрт, Скопје, 2003; Информација на Костадин Томов (р. 1933 год.) од с. Бориево, запишал Васил Ѓоргиев-Лиќин на 16. 2. 2011, Фонд: Материјали за дејноста на МРО во Струмица и Струмичко (1893–1908), Архива – Историско одделение при Заводот за заштита на спомениците на културата и Музеј – Струмица;)

ПОП ВАСИЛ ПЕТРОВ (ИСПИРСКИ)

Свештеникот Васил Петров (Испирски) е роден во с. Робово, струмичко. Бил псалт во црквата св. Спас во селото Робово. За свештеник бил ракоположен 1891 година во Цариград заедно со поп Стефан Јанушев, поранешен учител во неколку струмички села (Робово, С'чево, Попчево и Три води).

Поп Васил Петров бил со мошне жив темперамент и вешт популаризатор на идеите за извојување слобода за македонското население. Неговите современици го опишуваат како човек со енергија и смелост („черкез – фурија“), но и како голем деец кој бил мошне популарен и влијателен меѓу народот. Во 1902 година за време на познатата афера што најпрво избувнала во с. Бориево, поп Васил веднаш заминал за Ново Село од каде струмичкиот кајмакам (познат под името Црната Брада) раководел со истрагата по повод споменатата афера. Кај кајмакамот се заложил апсеното и измачувано население да биде ослободено. Меѓутоа, таму и тој настрадал и бил подложен на жестоки измачувања од страна на османлиската војска. Раководел (во соработка со Костадин Самарџиев-Џемото) со масовните демонстрации што во јануари 1906 година избувнале во Струмица по повод убиството (во реонот на селата Рич и Белотино) на шестмина дрвари (меѓу нив и едно петнаесетгодишно

момче) од селата Дабиле, Водоча и Добрејци. Револтираните и ожесточени демонстранти собрани од градот и околните села движејќи се по улиците на Струмица со убиените дрвари положени на коњи го исполниле плоштадот пред османлиското околско управителство (Уќуматот). Во усмената резолуција– протест поднесена до струмичкиот кајмакам граѓаните барале да се прекрати со племенската омраза и да се стави крај на политичките убиства. Исто така се барало убијците на споменатите дрвари да бидат фатени и казнети за стореното злодело. Насобраното и возбудено граѓанство како и селаните дојдени во градот ги извикувале следниве пароли: „Вие нè убивате“, „сакаме слобода“, „сакаме да ги фатите и казните убијците“, „сакаме да престанете со убиствата“ итн. И покрај тоа што бил уплашен од бројноста на демонстрантите (8000 мажи способни за борба) струмичкиот кајмакам собрал сили и излегол на балконот од управителството и дал ветување пред народот дека ќе стори сè повторно да се врати мирот во околицата, како и ветувањето дека ќе се заложат веднаш да се прекинат убиствата. По овие ветувања демонстрантите мирно се повлекле. Ваквата легална политичка акција претставувала целосно нова појава, прва од таков вид во Македонија, која била забележана и од страна на тогашниот печат. Така, редакцијата на весникот „Революционерен лист“ препорачувала слични акции да се спроведуваат и во другите македонски градови итн. Животниот пат на Поп Васил Петров (Испирски) завршил во 1911 година. Според некои сознанија тој бил убиен атентат дело на непријателите на македонската слобода.

(Литература: Ангел Динев, Илинденската епопеја, дел II, Скопје, 1949; Манол Пандевски и Ѓорѓи Стоев – Трнката, Струмица и Струмичко низ историјата, Струмица, 1969; Драгица Мијатовиќ, Неколку необјавени словенски натписи и записи од струмичкиот крај од XIX век, Акта Велјуса, Скопје, 1984; Ванчо Ѓорѓиев, Слобода или Смрт, Скопје, 2003; Информација на Томе Митев Тешков (роден 1923 година, с. Дабиле) за убиството на струмичките дрвари, запишале Васил Ѓорѓиев- Лиќин и Емилија Петковска (25.06.2010 година) - Материјали за дејноста на МРО во Струмица и Струмичко (1893 – 1908), Архива на историско одделение на Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј– Струмица)

РИСТО ЦОЛЕВ

Ристо Цолев е роден 1862 година во селото Моноспитово, струмичко. Потекнува од родољубиво семејство. Три генерации од оваа фамилија: Велко, Ристо и Атанас Цолеви учествувале во македонските ослободителни движења. Од 1901 до 1908 година бил десетар во четата на војводата Христо Чернопеев. Поради покажаната револуционерна дејност често пати бил апсен и изведуван како пред османлиските, така и пред српските судови.¹⁵ По прогласувањето на Младотурската револуција (1908) заедно со Чернопеев, како и со повеќемина други припадници на МРО се вратиле во Струмица каде што биле воодушевено пречекани. Семејството Цолеви и во периодот на возобновувањето на Внатрешната македонска револуционерна организација (ВМРО) во дваесеттите години од минатиот век било активно вклучено во овие мошне драматични времиња за македонскиот народ, пред кој сега претстоеле нови предизвици не само за извојување на долгопосакваната слобода, туку и за обединување на распарчената татковина. Во тој правец биле насочени сите желби и надежи на сега веќе прекалениот револуционерен деец Ристо Цолев, заради кои во 1923 година од страна на тогашните српски власти бил осуден на 8 (осум) години строг затвор. Окован во тешки пранги бил одведен во Нишкиот затвор. Нешто подоцна, во текот на 1927 година, од страна на српските власти бил убиен неговиот син Јосе Цолев и тоа додека работел на сопствениот имот. Повозрасниот негов син Атанас Цо-

¹⁵ Во текот на една провала– афера што се случила во Струмичко со повеќемина други револуционерни дејци бил уапсен и Ристо Цолев. Уапсените биле одведени и затворени во струмичкиот затвор (турска бања адаптирана како затворски простор). Додека траела истрагата меѓу затворениците се прочула вест дека властите подготвуваат план за ликвидација на обвинетите. Меѓутоа, струмичките револуционери осмислиле мудар контраплан. Имено, досетливите македонски револуционери дејци ископале подземен тунел за бегство од затворот. Набргу, под закрилата на една темна и немирна ноќ проследена со силна бура и пороен дожд уапсените револуционери избегале од струмичкиот затвор. Преку тајни канали биле префрлени во с. Моноспитово, поточно биле сокриени во трските на Моноспитското Блато. Таму, Организацијата им доставувала храна, облека и друг материјал неопходен за нивниот опстанок. (В: Информација на Ратко Д. Цолев и Фроса Б. Цолева за Ристо Цолев и неговото учество во револуционерното движење во Струмица и Струмичко, запишале Васил Ѓоргиев и Емилија Петковска на 8.7.2010 година, Фонд: Материјали за дејноста на МРО во Струмица и Струмичко (1893 – 1908), Архива на историското одделение при Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј– Струмица)

лев (1898 – 1986)) исто така од самиот почеток активно учествувал во возобновувањето и обликувањето на структурната поставеност на ВМРО во Струмица и струмичко, во чијшто редови одеднаш и масовно се покрстувале цели населени места, како и извесен дел од струмичкото граѓанство.

(Литература: Ангел Динев, Илинденска епопеја, Скопје, 1949; Манол Пандевски и Ѓорѓи Стоев – Трнката, Струмица и Струмичко низ историјата, Струмица, 1969; Атанас Цолев, Спомени од минатото на мрачната историја за времето од почетокот на 1922 година до крајот на 1924 година за т.н. Горно-Џумајски македонски убиства, ракопис, Архива на историското одделение на Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј – Струмица; Информација на Ратко Д. Цолев и Фроса Б. Цолева за Ристо Цолев и неговото учество во револуционерното движење во Струмица и Струмичко, запишале Васил Ѓорѓиев и Емилија Петковска (08. 07. 2010 година), Материјали за дејноста на МРО во Струмица и Струмичко (1893-1908), Архива на историското одделение на Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј– Струмица)

Резиме:

Во Македонското национално револуционерно движење учествувале голем број револуционерни дејци од Струмица и струмичко. Дел од нив на македонската научна и поширока јавност и се доволно познати. Сепак, за некои револуционерни дејци од струмичко многу малку се знае иако нивниот придонес во работата и дејноста на Македонското револуционерно и ослободително движење од крајот на XIX и почетокот на XX век, исто така, може да се оцени како значаен и мошне важен. Во овој истражувачки труд нашето внимание е свртено токму кон богатата и разновидна револуционерна дејност на дел од помалку познатите македонски дејци од Струмица и струмичко прикажани овде преку елементарни биографски определници.

Resume:

In the Macedonian national revolutionary movement there participated a great number of revolutionaries from Strumica and its surroundings. One portion of these names are well known to Macedonian academic and wider audience. Still for some of the revolutionaries from the Strumica region very little is known although their contribution to the work and activities of the Macedonian revolutionary and liberation movement from the end of the XIX and the beginning of the XX century, may also be estimated as significant and very much important. In this research work our attention is focused on this very rich and various revolutionary activities of some of the less known Macedonian activists from Strumica and its surroundings presented here through basic biographic references.